

УДК 821.222.1-1'02.091(44)Сааді

## ПЕРСЬКА КЛАСИЧНА ПОЕЗІЯ У ФРАНЦІЇ: РЕЦЕПЦІЯ “ГУЛІСТАНУ” СААДІ

Тетяна Маленька

*Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,  
кафедра Близького Сходу,  
бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601,  
тел. 0674427427, e-mail: tmalenka@gmail.com*

Розглянуто історію рецепції творчості перського класика XIII століття Сааді Шіразі у Франції у різні стильові епохи: в добу класицизму, Просвітництва, романтизму, модернізму. Проаналізовано найвагоміші переклади “Гулістану” французькою мовою, а також особливості засвоєння французькими письменниками тем, ідей, сюжетів, мотивів, образів “Гулістану”.

*Ключові слова:* рецепція, переклади, образи, ідеї.

Порівняльне літературознавство вперше з’явилося у Франції і саме французькі дослідники вперше використали цей новий метод у своїх літературних студіях. У 1828 році Віллеман (Villemain), один із викладачів Сорбонни, на лекціях з історії літератури торкався проблеми взаємного впливу англійської, італійської й французької літератур та заохочував студентів до порівняння літератури європейських народів. 1838 року був виданий четвертий том збірки його лекцій і саме у цьому збірнику Віллеман уперше вжив термін “порівняльна література” (litterature comparee).

Після Віллемана, інший викладач Сорбонни, Жан-Жак Ампер (J.-J. Ampere), продовжив його роботу і займався порівнянням різних літератур, зокрема літератур Сходу та Заходу. У цей період були видані перший переклад “Шахнаме” Фірдоусі, який виконав Жюль Моль (Jules Mohl), та переклад “Ясни” (частини “Авести”), що зробив Бурноф (Birnouf) – отже, увага французів була ще більше прикута до літератури та культури країн Близького Сходу, особливо Ірану. Саме тому лекції Ж.-Ж. Ампера були позитивно сприйняті, і дискусії про порівняльну літературу з’явилися в пресі. Сент-Бев (Sainte-Beuve), викладач Сорбонни та відомий критик, у “Журналі двох світів” (Revue des Deux Mondes) у декількох статтях розмірковував про “відкриття нового розділу в сфері літературних досліджень” та назвав Ж.-Ж. Ампера його засновником. Париж на той час вважали культурним центром Європи, де вивчали перську, арабську, турецьку, китайську та інші мови.

З якого часу починається ознайомлення французів з іранською літературою і якими чинниками та мотивами вони керувалися? У яких напрямках рухалося це осягнення на різних етапах свого розвитку, і як відбувалася рецепція перської класичної поезії у різні стильові епохи розвитку французької літератури?

З перських класиків X–XV століть у французькій літературі найважливіше місце посіли Фірдоусі, Сааді, Омар Хайям, Гафіз – засновники різних поетичних ідіостилів і жанрів: героїчного епосу, дидактичної поезії, філософських рубаї, любовно-містичної лірики. Проте саме з перекладів “Гулістану” Сааді в епоху класицизму беруть відлік французько-іранські літературні взаємини.

З XVII до початку XX століть у французькій, як і в інших європейських літературах змінювалися різні літературні стилі, напрями і школи, естетичні принципи яких суттєво відрізнялися один від одного і, зрозуміло, в кожному стильову епоху змінювався характер рецепції творчості перського класика.

У французькій літературі XVII століття вважають століттям становлення французької літературної мови, століттям значних інновацій у французькій культурі. У рік заснування французької Академії, тобто 1634 року, з’являється перший переклад “Гулістану” Андре де Ріє. Книга Сааді була першим зразком східної літератури французькою мовою; “Каліла і Дімна” та “Коран”, також перекладені в епоху *класицизму*, видані пізніше: перший – 1644, другий – 1647 року. Переклад “Гулістану” було зроблено саме тоді, коли у французькій літературі закладались основи класицизму.

Один із основних принципів класицизму взагалі і французького зокрема, полягає в наслідуванні стародавніх класиків, головню, давньогрецьких та римських авторів. Цього вимагала теорія французького класицизму про абсолютний ідеал прекрасного. Орієнтація на античність – ядро естетики класицизму. Літературні факти вказують, що французькі класицисти наслідували не лише європейські античні зразки, але й літературні твори Сходу.

Власне варіант першого перекладу “Гулістану” Андре де Ріє до нас не дійшов, однак можна отримати про нього певне уявлення з уривків, опублікованих у “Сходознавчій Бібліотеці” д’Ербело, що вийшла друком у 1697 році, вже після смерті автора з додатковим четвертим томом. Цей том закінчується розділом під назвою “Чудові слова та вислови східних людей”. Її матеріал зібрав, переклав і уклав відомий французький перекладач “Тисячі й однієї ночі” Антуан Галлан.

Переклад складається з двох частин: перша містить “чудові слова”, а друга – вислови. Поряд із розповідями арабських, тюркських та інших східних авторів, А. Галлан запропонував французькому читачеві близько 50 оповідань з “Гулістану” Сааді. Твердження Массе, що переклади цих оповідань зробив сам Галлан, ґрунтується на тому, що частину текстів інших авторів переклав цей збирач і укладач “Чудових слів та висловів” [4]. Справді переклади з Джамі дійсно зробив Галлан – вони раніше не існували. Однак Галлан попередив, що він брав оповідання Сааді з уже опублікованих книг, але загалом він уклав свою працю на основі рукописів. До опублікованих книг він, імовірно, відніс “Гулістан” Сааді в перекладі Андре де Ріє. Тому твердження Массе є безпідставним: Галлан взагалі не займався перекладом Сааді, його заслуга – в популяризації Сааді у Франції та Європі взагалі [6; 8].

Переклад “Гулістану” А. де Ріє і книга А. Галлана мали значний успіх серед письменників доби класицизму.

Французький класицист Жан Лафонтен (1621–1695), який наслідував грецького Езопа та римського Федра та писав свої твори під впливом Овідія, Вергілія, Плутарха, Теренція й багатьох інших, також використовував твори індійської, китайської, перської літератур. Коли межі досягнення античної класики стали для нього завузькими, він звернувся і до “Гулістану” Сааді. Йому був відомий переклад А. де Ріє. Увага до творчості Сааді не випадкова: у творчості цих двох моралістів – східного та західного – простежується ідейна та художня схожість. По-перше, Ж. Лафонтен у період розквіту придворно-монархічної культури у кращих своїх творах постав, як і Сааді, істинно народним поетом. Головні герої Сааді – представники народу: дєрвіші, прості чесні люди – вчені, жебраки, астрономи, селяни. Центральними персонажами Ж. Лафонтена зазвичай були прості люди: візник, молочниця, пастух, землероб, селянин. Головні герої – представники “верхніх” прошарків суспільства – якщо і фігурують у Ж. Лафонтена, то лише як протиположність, антитеза головним героям [6, с. 49]. Починаючи з Ж. Лафонтена, образ простої людини все частіше з’являється у творах французьких письменників, тому його творчість наближається до просвітницького класицизму.

По-друге, у Сааді та Ж. Лафонтена спільні принципи зображення дійсності. В основі їхніх творчих ідіостилів лежить чіткість, точність спостереження реальної дійсності відповідно до принципів “філософії здорового глузду”.

По-третє, Ж. Лафонтена зближує із Сааді відверта дидактична спрямованість творів, що й утвердило цих письменників як великих моралістів своїх епох і народів. Щодо Ж. Лафонтена, це визнавала уся французька критика. Ж. Лафонтен, як і Сааді, прагне радити, скеровувати, наставляти. Близькість Ж. Лафонтена і Сааді особливо помітна, коли вони розмірковують на родинно-побутові, соціальні, морально-етичні теми і, особливо – коли йдеться про мораль духовенства і жорстокість знаті. Ж. Лафонтен часто звертався до “Гулістану” Сааді, запозичуючи в ньому сюжети й мотиви.

Французький класицист взагалі не боявся запозичень і робив це у значному обсязі, використовуючи джерела як античної, так і східної літератур. Сам байкар про це каже:

*Mon imitation n'est point un esclavage.  
Je ne prends que l'idée, et les tours et les lois.  
Que nos maîtres suivaient eux-mêmes autrefois.  
Si d'ailleurs quelque endroit plein chez eux d'excellence.  
Pour entrer dans mes vers sans nulle violence.  
Je l'y transporte.  
Мої наслідування – це не сліпе поклоніння.  
Я беру тільки сутність, зврати та закони,  
Як у свій час робили наші вчителі.  
І якщо досконалі місця їх творінь  
Можуть увійти до моїх віршів непримусово,  
Я їх запозичую.*

На деякі такі запозичення Ж. Лафонтена з Сааді вказував Шарль Дефремері. Він стверджував, що Ж. Лафонтен запозичив сюжети оповідань “Сон одного мешканця Монголії” з оповідання Сааді “Астроном, що впав у колодязь”.

В 11-му оповіданні “منجم و زنتش” четвертого розділу “Гулістану” “Астроном і його дружина” Сааді є такий текст: “Один астроном повернувся додому і побачив незнайомого чоловіка, що сидів поряд з його жінкою. Він почав сваритися і лаятися на нього, піднявся галас і метушня. Чоловік, чистий серцем, який за цим спостерігав, промовив (астроному):

تو بر اوج فلک چه دانی چیست؟  
که ندانی که در سرای تو کیست

*Звідки ти знаєш, що там в зеніті небес,  
Коли не знаєш, хто в тебе вдома?*

У Ж. Лафонтена байка починається так:

*Un astrologue un jour, se laisse choir  
Au fond d'un puits. On lui dit: “Pauvre bête,  
Tandis qu'à peine à tes pieds tu peux voir,  
Penses-tu lire au-dessus de ta tête.”*

*Одного разу астроном звалився*

*В глибину колодязя. Йому сказали:*

*Бідний ти, якщо ти ледве бачиш, що в тебе під ногами,*

*То як же ти наважуєшся читати те, що в тебе над головою?*

Творчий підхід Ж. Лафонтена до запозиченого ним мотиву чітко простежується і в кінці твору, який зреалізовує все ідейне навантаження. У Сааді це оповідання закінчується питанням до астронома: “Звідки тобі знати рух світил?” Лафонтен, залишаючись вірним ідеї оповідання, передає її в дещо іншій формі: “Як же ти наважуєшся читати те, що в тебе над головою?”. Отже, Ж. Лафонтен не механічно відтворює сюжети і мотиви Сааді, а творчо осмислює, бо запозичення – такий тип взаємодії літератури, коли письменник чи поет зберігає основну сюжетну лінію, домінуючі риси характерів персонажів, але при цьому, вводячи інший національний колорит чи розставляючи інші художні акценти, невловимо змінюючи ритм твору, надаючи образам іншого тлумачення, і часом створює зовсім інший твір. Однак цей твір попри все новаторство зберігає суттєву схожість із джерелом запозичення.

Також Ж. Лафонтен використовував сюжет оповідання Сааді “Про звичаї дєрвішів” для написання власної оригінальної байки “Сон мешканця Монголії”. Ш. Дефремері вказує також на подібність бейту Сааді з 16-го оповідання “مردی گله” першого розділу “Гулістану”:

به دریا در منافع بی شمارست  
وگر خواهی سلامت، برکنارست

*Море прибутку – безмежне,  
Але якщо хочеш безпеки – лише на березі вона.*

з такими віршами Ж. Лафонтена з байки “Пастух і море”:

*La mer promet monts et merveilles  
Fiez-vous-y, les vents et les voleurs viendront.*

*Море обіцяє гори і дива,  
Однак остерігайся вітру й морських хвиль.*

Окрім того, у першому розділі “Гулістану” є такі рядки про царя-тирана:

*О, владнику, що ображає своїх підданих,  
Доколи буде людним цей базар (насилля)?  
Навіщо влада та тобі потрібна,  
Краще померти, коли вже ти – тиран.*

І майже так само завершується байка Ж. Лафонтена “Лев, який постарів”:

*Le Lion devenu vieux: “Mais c’est mourir deux fois que souffrir tes atteints”.  
“Краще двічі померти, аніж займатися насиллям своїх підданих”.*

Отже, ім’я Сааді повною мірою може бути поставлене поряд з іменами великих давньогрецьких та римських авторів, яких наслідував великий байкар-класицист Ж. Лафонтен. Таджикицький дослідник М. Шокір услід за Ш. Дефремері знайшов низку запозичень з Сааді у творчості Ж. Лафонтена [2]. Хоча часом ці запозичення досить узагальнені і, можливо, їх першоджерелом був не “Гулістан”, а “Каліла та Дімна”. Наприклад, вислів Ж. Лафонтена “En toute chose il faut considerer la fin” – “У кожній справі варто враховувати кінець” нагадує Шокіру Мухтору думку Сааді “Подумай про вихід перед тим як увійти”. Зокрема, сучасна французька дослідниця творчості Ж. Лафонтена Е. Анрі наголосила, що східними об’єктами наслідування для Ж. Лафонтена були саме зразки індійської й китайської літератур і нічого не зазначила про “Гулістан”, який сам є збіркою східної мудрості та власного життєвого досвіду Сааді-мандрівника.

Інший представник французького класицизму Тальман де Рео (1619–1692) також використовував сюжети з “Гулістану”, але на відміну від Ж. Лафонтена свої запозичення значно більше підпорядковував правилам класицизму. В одному з його оповідань збірки “Historiettes” (“Оповідки”) можемо прочитати: “Un Espagnol du royaume de Murcie, pays fort chaud, venu en France l’hiver comme il passait par un village, les chiens aboyèrent après lui; il voulut prendre une pierre, il trouva qu’elle tenait, à cause de la gelée. Peste du pays, dit-il, on y attaché les pierres, et on y lâche les chiens” “Один іспанець з королівства Крадіїв, де панує спека, їхав взимку до Франції. Коли він проходив крізь село, собаки підняли на нього гавкіт. Він хотів взяти камінь, але через мороз не міг відірвати його від землі. До біса все це, що за країна! – вигукнув він, – тут каміння прив’язують, а собак відпускають”.

У 10-му оповіданні “شاعر و امير دزدان” “Поет і ватажок злодіїв” четвертого розділу “Гулістану” Сааді розповідає: “Один з поетів вирушив до ватажка розбійників і прочитав йому касиду. Той велів зірвати з нього одяг і прогнати до села. Нещасний пішов голим по морозу. На нього накинулися собаки, він хотів взяти каміння, щоб відігнати собак, але земля була покрита льодом, і він нічого не міг зробити. Він сказав: «Що за підлі люди – собак випустили, а каміння прив’язали!»”.

Неважко помітити, що Т. де Рео запозичив сюжет у Сааді. Видозміна ж відповідає епосі класицизму, де він актуалізує сюжет у дусі уявлень читачів епохи. Так, “поет” перетворений на “іспанця”, оскільки саме “іспанець” найчастіше ха-

рактизував собою “іноземця”, а його батьківщина сприймалась як край, де не знають зими. Щодо самої моралі, то вона повністю перенесена на французький ґрунт. Цей прийом – запозичувати сюжетне ядро з “чужого”, а сюжетну рамку обробляти на національному ґрунті – цілком відповідав літературній етиці епохи класицизму.

Традиції запозичення ідей та сюжетів у письменників минулого значно більше, ніж у байках та оповіданнях, виявились у драматургії класицизму. Найвидатніший комедіограф епохи Жан Батист Мольєр (1622–1673) запозичив, на думку Дефремері, певні репліки з Сааді. У певних висловах зі “Вчених жінок” (“*Les Femmes savantes*”) Ж. Б. Мольєра Дефремері знаходить фразу: “*Guenille si l'on veut, ma guenille m'est chère*” (“Старі речі, але вони мені дорожчі”), яка цілком відповідає такій думці Сааді: “Хоча халат, що подарував султан, є дорогим, дорожче мені мій старий халат”. У Сааді та Ж. Б. Мольєра чимало спільного: обидва бачили своєю метою служіння народу, були художниками-реалістами – до цього Ж. Б. Мольєра підготувала й твереза реалістична філософія Лукреція, і плідні життєві спостереження. Обидва подорожували, мали багатий життєвий досвід. Для Сааді тривалі багаторічні подорожі слугували безцінним матеріалом для реалістичного зображення життя.

У XVIII столітті, у Франції, підготовано сім повних та фрагментарних перекладів “Гулістану”, першим з яких є переклад Алегра (1633–1733) під назвою “Гюлістан, або володіння троянд”, виданий у 1704 році і перевиданий у 1714 і 1734 роках. Якщо Алегр звертає увагу на ідеї Сааді про справедливого царя, то відомий французький мандрівник Шарден звернувся до його дидактики, що знайшла втілення в “Гулістані” та “Бустані”. Його переклад афоризмів “Гулістану”, опублікованих в “Подорожах кавалера Шардена в Персію та в інші місця Сходу” вийшли друком через двадцять років після перекладу Алегра. Наступним перекладачем шедевр Сааді був поет Сен-Ламбер (1716–1803), учень Вольтера. У 1769 році в його книзі “Пори року” переклади Сааді розміщені як додаток під загальною назвою “Східні байки” (“*Fables orientales*”), де перекладено 45 оповідань “Гулістану”, більшість яких належить до першого і другого розділів оригіналу. Вірші перекладач передав прозою, допускав у тексті значні купюри.

Зацікавлення книгою Сааді у Франції не залишило байдужим і голову французьких енциклопедистів, зокрема філософа Дені Дідро. У 1759 році він написав статтю про “Гулістан” і для ілюстрації переклав кілька оповідань з різних частин книги. Ці переклади три роки потому були надруковані в першому номері журналу “*Corespondance de Grime*” (листопад 1762 року) під назвою “З поета Сааді”. Д. Дідро переклав переважно ті оповідання, що містять автобіографічні дані про поета.

Наприкінці століття, в рік завершення французького Просвітництва та початку французької буржуазної революції біля витоків нового напрямку французької літератури – романтизму – до “Гулістану” звернувся орієнталіст абат Годен. Його переклад вийшов у Парижі 1789 року і був перевиданий у 1930 році з передмовою “Зауваги про Сааді” Сильвестра де Сассі. Орієнталіст Н. Семеле, один із перекладачів “Гулістану”, вважає переклад Годена єдиним повним перекладом тво-

ру Сааді французькою мовою (окрім свого власного). Переклад Годена був не лише найповнішим, а й художньо вартіснішим і близьким до оригіналу [8].

Є достатньо підстав стверджувати, що “Гулістан” був добре знайомий і французьким просвітникам. Переклади XVIII століття – Алегра, Сен-Ламбера мали особливий успіх і безпосередньо вплинули на творчість французьких письменників-просвітників.

На відміну від класицистів, які запозичували зміст оповідань “Гулістану”, письменники-просвітники використовували лише ідейний зміст і основні сюжетні акценти оповідань.

Причину все більш зростаючого зацікавлення французьких просвітників “Гулістаном” треба шукати у суголосності їх естетичних ідеалів та суспільно-політичних поглядів із соціальною та естетичною концепціями Сааді. Французькі просвітники ставили перед собою практичні цілі: вплинути на розум співвітчизників та підготувати їх до реалізації соціальних перетворень. А це уявлялося їм можливим насамперед через наставництво, моральні повчання. Сааді, відомий у середньовічній перській літературі, насамперед як мораліст та дидактик. Окрім того, представників французького просвіництва приваблювала і народність творчості Сааді.

У Сааді та французьких просвітників схожі принципи художнього втілення дійсності. Простота лексики, ясність викладу, стислість та афористичність стилю, властиві “Гулістану”, повністю відповідали естетичній програмі французького Просвіництва.

Вплив Сааді на творчість голови французьких просвітників Вольтера – тема особлива, і потребує спеціального дослідження. Шарль Дефремері порівнював окремі бейти Сааді, а саме з 15-го оповідання “وزیر معزول در حلقه درویشان” “Візир в оточенні деревішів” першого розділу “Гулістану”, із таким віршем Вольтера:

*Протягом ста років може гебр розпалювати вогнище,  
Але в одну мить він згорить, якщо в нього потрапить.*

з:

*Qu'un Perse ait conserve le feu sacré cent ans,  
Le pauvre fomme est brulé quand il tombe dedans.  
Хай перс собі береже священний вогонь сто років,  
Нещасний туди впав, і вмить згорів.*

Або такий вірш з 20-го оповідання “غافلی که خانه رعیت را خراب می کرد” того ж розділу “Гулістану”:

*مسکین خر اگر چه بی تمیزست  
چون بار همی برد عزیزست*

*Бідний осел, хоча і некмітливий,  
Але він цінний тим, що тягне вантаж,*

із віршами французького поета:

*L'âne me plait, son dos porte au marché,  
Les fruits du champs que le sustre a bêché.  
Осел мені подобається, він носить на базар  
Плоди полів, що зрощені селянами.*

Зокрема, Ш. Дефремері помітив, що деякі думки Вольтера запозичені в Сааді: “Qui va répondre à Dieu, parle aux homes sans peur” – “Хто відповість богу, той з людьми говорить без страху” – взято з вислову першого оповідання “أسیر و پادشاه و مرد سخن وزیران” “Падишах і заручник та промова візира” першого розділу “Гулістану”: “...як говорять, хто розпроцається з життям, той викладе все, що на серці”. Зазначимо, що і Дідро цитував цей вислів, але він саме цитував і робив посилання, а не запозичує його [6].

Зазвичай, запозичення Вольтера стосуються до першого розділу “Гулістану” – “در سیرت پادشاهان” “Про характер царів”. Саме цю частину “Гулістану” найчастіше перекладали як до Вольтера, так і в його епоху. Але значно глибша причина полягає, власне, у тематиці та ідейному пафосі цих оповідань. В оповіданнях, присвячених царям, викладені ідеї Сааді про справедливого монарха, особливо близькі Вольтеру, який розробляв власну концепцію “монарха-філософа”.

Вплив Сааді можна простежити також у творчості поета Антуана Франсуа де Байї (1756–1832). Наприклад, вірші з 19-го оповідання “انوشیروان در شکارگاه” “Анушірван на полюванні” першого розділу Сааді:

اگر ز باغ رعیت ملیک خورد سیب  
بر آورند غلامان او درخت از بیخ  
به پنج بیضه که سلطان ستم روا دارد  
زنند لشکریانش هزار مرغ به سیخ

Якщо цар з’їсть із саду підданих хоч яблуко, тоді  
Гулями його вирвуть дерево з корінням.  
Якщо султан, дозволивши насилля, відніме п’ять яєць,  
То його воїни заколють тисячі курей,

надихнули де Байї на написання наступних рядків:

Que ce champs qui n’est pas à soi  
Un monarque enlève une pomme,  
Par l’exemple, ses courtisans sans frein  
Couperont l’arbre le lendemain.

Якщо в саду, що йому не належить,  
Монарх з’їсть яблуко одне,  
Його придворні, без зайвої думки,  
Вивернуть яблуню на наступний день.

І в наступному вірші де Байї обіграно вислів з “Гулістану”: “Перлина лишається дорогоцінною, коли б навіть вона впала в бруд, а пил не має цінності, якщо навіть злетить до неба”

Un jour, on ne serait trop comment,  
Du front d’un sultan altère.  
Tombe dans le fumier un riche diamant.  
A peine est-il tombé qu’une vaine poussière,  
Jouet d’un veut capricieux  
Tourbillions et s’élève aux cieux.



*Or, maintenant responds – toi qui fais l’homme habile  
Et qui pour tes égaux affectes du mépris,  
Le diamant en a-t-il moins de prix,  
Et la poussière en est – elle moins vile.  
Одного разу, невідомо як,  
Впав на землю з голови султана діамант,  
І тільки впав – піднявся пил,  
За вітром до небес злетів.  
Скажи тепер, той, хто підносить людей,  
Чи став мені цінним від падіння цей коштовний камінь?  
Чи став цей пил більше значущим?*

Вплив “Гулістану” відчувається і в творчості поетів-просвітників Лашабосьєра (1752–1820) та Бланше (1707–1784). Останній, за повідомленням Анрі Массе, використав оповідання “Гулістану” у своїх “Apologues et contes...” (“Східні притчі та казки...”), а саме: “Подвір’я Персії”, “Скривджений дервіш”, “Способи воскресіння мертвих”, “Зголоднілий араб”, “Друзі та гроші”. Бланше також стверджує, що взяв зміст притчі “Зневажений дервіш” і казки “Способи воскресіння мертвих” з “Гулістану”, виданого у 1737 році (ймовірно у перекладі Алегра) [6].

В епоху **романтизму** французькі перекладачі зверталися до “Гулістану” двічі. Перший з перекладів цієї епохи зробив сходознавець Н. Семеле у 1834 році, який набув значної популярності, проте повноцінніший переклад “Гулістану” підготував викладач арабської мови та літератури в Колежі де Франс Шарль Дефремері, у 1858 році “Гулістан” у перекладах Семеле і Дефремері мав значний успіх, особливо у французьких **романтиків**, які були в захопленні від його романтичних мотивів. Вони не запозичували його сюжети або окремі ідеї, оскільки європейський романтизм висунув важливу вимогу: захоплюватися творіннями майстрів минулого, але не наслідувати їх. Багатьом романтикам було властиве уявлення, що живописна екзотика східних країн є поетичним контрастом до нудної буржуазної повсякденності. У цих країнах романтики шукали яскраві, сильні характери, самобутній життєвий устрій. Французькі романтики бачили у східній літературі, особливо в перській, романтичні риси: блиск, глибину, піднесеність. Як зазначив В. Гюго – голова французьких романтиків – у “Примітках”: “c’est une source à laquelle il désirait depuis longtemps se désaltérer”, – “це джерело, з якого я давно хотів випити”. “Там, на Сході все насправді велике, щедre, плодюче, як у середні віки. Це воістину інше море поезії” [8].

В образах самобутніх національних літератур, які не ґрунтувалися на наслідуванні давньогрецької чи римської традиції, поет пропонує шукати нові сили, бачити античність – на Сході. Романтики цінували оригінальні художні твори літератур Сходу, які приваблювали їх своєю таємничістю, несхожістю, побутовими та соціальними контрастами. Романтики не лише зіставляли Захід зі Сходом, писали стилізовані “східні” твори, але й давали оцінку східній класиці; висунули теорію єдності світової літератури. Саме романтизм пропагував і прагнув зробити відомою всьому світові багату духовну культуру народів Сходу.

Серед французьких романтиків, що зверталися до “Гулістану” насамперед варто відзначити Віктора Гюго та Марселіну Деборд-Вальмор. “Східні мотиви” (“Les Orientales” 1829 року) В. Гюго написав у віці 26 років.

Як і “Західно-східний Диван” Йогана Вольфганга Гете, “Східні мотиви” В. Гюго поділяються на дві частини: перша з них містить 41 вірш, а друга – “Примітки”. У “Примітках” до своєї книги поет зазначив, що ідея звернення до Сходу з’явилася у нього минулого літа під час заходу сонця. Хоча, за словами В. Гюго, ця ідея з’явилася зненацька, насправді вона довго визрівала в ньому. Про це читаємо у його “Примітках”: “...йому (Гюго) здається, що до сьогодні надто часто бачили нові часи у столітті Людовика XIV, а античність – в Римі та Греції: чи не видно з більшої висоти, з більш далекої перспективи, якщо б вивчали сучасну епоху за середньовіччям, а стародавність – за Сходом” [5].

У “Примітках” до “Східних мотивів” В. Гюго постав також у якості дослідника східної поезії, виявляючи інтерес не лише до тематики, але й до техніки східної поезії. Сучасний дослідник “Східних мотивів” Елізабет Баріно слушно відзначила: “З усією своєю обізнаністю Гюго б не створив такої збірки, якщо б не цікавився водночас і питаннями техніки віршування”. Яскрава і багата поетика Сходу з її високою технікою призвели голову французьких романтиків до визнання величчя цієї поезії: вона відкрилася йому як “інше море поезії” [8].

Особливо цікавими є думки В. Гюго про стиль перської поезії. Зіставляючи перську середньовічну поезію з італійською, він писав: “Втім, є багато аналогій між перською та італійською поезією. В обох мовах мадригали, гра слів, кольори та парфуми. Перси є італійцями Азії” [5]. До “Приміток” В. Гюго додані кілька газелей Джалаліддіна Румі, Аттара, вірші Фірдоусі у перекладі близького друга поета сходузнавця Ернеста Фуїне. Ці переклади В. Гюго оцінив, як “літературні і високохудожні”.

Щодо “Гулістану” Сааді, В. Гюго насамперед звернув увагу на образи квітів зі вступу – “Причина написання книги”. А збірка “Східні мотиви” (1829) завершується віршем “Листопад”, з епіграфом зі вступу до “Гулістану”: “Я йому сказав: як ти знаєш, троянди в садах недовговічні і сезон рожевого квітника непостійний...” Так само В. Гюго брав епіграфи з Сааді і для інших своїх творів.

Характеризуючи один із раннях рукописів збірки “Східні мотиви”, Баріно відзначив, що перша сторінка рукопису В. Гюго містить три цитати з “Гулістану”, які мали б постати епіграфами для книги загалом. Однак вони стали епіграфом до окремих віршів цієї збірки [8].

Поетеса Марселіна Деборд-Вальмор, також звернула особливу увагу на вступний розділ “Причина написання книги” Сааді: “Один благовірний мудрець, схиливши голову на груди, занурився в море відвертості. Коли вийшов з цього стану, хтось із друзів жартома звернувся до нього: «Який чудовий подарунок приніс ти з саду?» – «Я думав, – промовив той, – як тільки підйду до трояндових кущів, то наповню свою полу квітами, щоб подарувати їх друзям. Але коли я туди дістався, так сп’яніли мене пахощі троянд, що пола мого одягу вислизнула з рук”.

Під впливом цих рядків поетеса написала вірш під назвою “Троянди Сааді” (“Les roses de Saadi”):

*J'ai voulu ce matin te rapporter des roses;  
 Mais j'en avaint tout pris dans mes ceintures closes  
 Que les noeuds ont éclaté; les roses envolées,  
 Dans le vent, à la mer, s'en sont toutes allés;  
 Elle ont suivi l'eau pour ne pas revenir.  
 La vague en a paru rouge et comme enflammée:  
 Ce soir ma robe encore en est tout embaumée...  
 Respires – en sur moi l'adorant souvenir.  
 Зранку я хотіла принести тобі троянди.  
 Але я їх так багато нарвала у зв'язані пояси,  
 що затягнуті вузли не змогли їх утримати.  
 Пояси розірвались, троянди розсипались  
 на вітху вітру, моря, розлетілись усі.  
 Сплили за водою, аби більше не повернутись.*

Як бачимо, поетесу захопило не саме оповідання Сааді, а лише його романтичний пафос. Мотив троянд слугував їй основою для створення оригінальної поезії. Тут маємо справу не з запозиченням або наслідуванням, а зі своєрідним долученням до чарівного лейтмотиву східного поета. Насправді, передмова “Гулістану”, переливаючись усіма барвами східної поетики, сповнена ідеєю оспівування чудової і романтичної природи, насамперед близько зачіпала поетичні ідеали перших представників романтичної школи.

Загалом, сприйняли Сааді французькі романтики завдяки спільним естетичним принципам. Романтиків, яким взагалі властиве захоплення іншомовними авторами, переймали не окремі сюжети, думки, а увесь чудовий поетичний світ Сааді – світ незвичного, яскравого й самотнього мистецтва.

До 1913 року, якщо не брати до уваги вибіркового перекладу поета Ф. Дюома, який стилізував у віршовій формі прозаїчні переклади “Гулістану”, твір не перекладали. Наступний переклад “Гулістану” з'явився лише у 1913 році. Його виконав Ф. Туссен, а передмову до нього написала французька поетеса, член Бельгійської Академії Анна де Ноай (1876–1933). Хоча переклад Ф. Туссена, як і оригінал, складається з восьми розділів, за розташуванням вони досить сильно відрізнялися від оригіналу: 1 – Про переваги помірності бажання; 2 – Про любов та молодість; 3 – Про переваги мовчання; 4 – Про виховання; 5 – Про мудрих; 6 – Про характер царів; 7 – Про суспільство; 8 – Про старість. А ось порядок розташування розділів у Сааді: Вступ; 1 – Про життя царів; 2 – Про характер дервішів; 3 – Про добродієність вдоволення малим; 4 – Про користь мовчання; 5 – Про любов та молодість; 6 – Про слабкість та старість; 7 – Про вплив виховання; 8 – Про правила спілкування.

Із “Гулістаном” у перекладі Ф. Туссена був знайомий відомий французький поет початку ХХ століття Гійом Аполлінер (1880–1918) – автор збірок “Алкоголі” та “Калліграмми”. Як і Марселіна Деборт-Вальмор та Віктор Гюго, він захоплювався насамперед романтичними образами троянд зі вступу “Гулістану”. Так, у вірші “Свято” зі збірки “Каліграми” (“Calligrammes”) він писав:

*Un poète dans la forêt  
Regarde avec indifférence  
Son revolver au cran d'arrêt  
Des roses mourir d'espérance  
Il songe aux roses de Saadi.  
Et soudain sa tête se penche  
Car une rose lui redit  
La molle courbe d'un hance;  
L'air est plein d'un terrible alcool  
Filtré des étoiles mi – closes.  
Les obus caressent le mol  
Parfum nocturne où tu reposes  
Mortification des roses.  
Поет у лісі  
Роздивляється байдуже  
Спусковий гачок свого револьверу.  
Троянди, що гинуть від надії.  
Він мріє про троянди Сааді,  
І раптом його голова схиляється,  
Оскільки одна троянда йому повторює:  
Пронизує мерехтінням зірок.  
Ракети нестять м'який  
Нічний аромат, де ти лишаєш  
Троянди, що вмирають.*

У цьому верлібрі Г. Аполлінера бачимо вже зовсім інше модерне обігрування мотиву троянд Сааді у драматичній сцені-монолозі поета-самогубця.

Французи були першими європейцями, які переклали “Гулістан”. Ці переклади відображають відповідні етапи розвитку французької літератури. Перший переклад Андре де Ріє обумовлений нормами класицизму. Вплив ідейних та естетичних принципів класицизму та епохи Просвітництва відчувається і в перекладах Алегра, Сен-Ламбера й Годена. Романтизм вплинув на переклади Семеле та Дефремері. ХХ століття також висунуло свої норми до перекладу класики перської літератури, що відчувається в перекладах Туссена.

Найважливішими з погляду рецепції французькою літературою перської класичної поезії були переклади “Гулістану” Андре де Ріє, Алегра, Сен-Ламбера, Семеле і Туссена, які слугували джерелом для запозичення сюжетів, образів та ідей окремими літераторами та мислителями Франції, такими як Ж. Лафонтен, Ж. Б. Мольєр, Вольтер, Д. Дідро, В. Гюго, М. Деборт-Вальмор і Гійом Аполлінер. Отже, французи досягнули творчу спадщину Сходу і гармонійно вписали її у європейську літературну традицію.

*Стаття: надійшла до редакції 16.12.2013  
доопрацьована 20.02.2014  
прийнята до друку 23.04.2014*

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гюго В. Избранные стихи / В. Гюго – М., 1935.
2. Шокир Мухтор. Франция читает “Гулистан” / Шокир Мухтор. – Душамбе, 1982.
3. Antologie de la poesie persane (XI–XX siesles). Textes choisis par Z. Safa. Traduits par G. Lazard, R. Lescot et A. Masse. – Teheran, 1964.
4. Defremery Ch. Gulistan ou le Parterre di roses / Ch. Defremery. – Paris, 1858.
5. Encyclopedia Iranica ed Ehsan Yarshater. – London, Boston. – 1982.
6. Masse H. Essai sur le poete Saadi / H. Masse. – Paris, 1919.
۷. سعدی شیرازی. گلستان، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی – تهران ۱۳۷۷. – ۸۲۵ ص.
۸. جواد حدیدی. از سعدی تا آرگون، تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات فرانسه – تهران ۱۳۷۳ – ۵۷۴ ص.

**PERSIAN CLASSIC POETRY IN FRANCE: RECEPTION OF  
“GULISTAN” SAADI**

**Tatiana Malenka**

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,  
Middle East Department of Philology Institute,  
14 Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, Ukraine, 01601,  
tel. 0674427427, e-mail: tmalenka@gmail.com*

This article analyzes the literary reception history of creative work of Persian Classic poet XIII c. Saadi Shirazi in France in different stylistic era: in the period of Classicism, the Enlightenment, Romanticism and Modernism. The analysis of the most important translations of “Gulistan” in French, and especially learning French writers of topics, ideas, themes, motifs, images of “Gulistan”.

*Key words:* reception, translations, imagery, ideas.

**ПЕРСИДСКАЯ КЛАССИЧЕСКАЯ ПОЭЗИЯ ВО ФРАНЦИИ:  
РЕЦЕПЦИЯ “ГУЛИСТАНА” СААДИ**

**Татьяна Маленькая**

*Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко,  
кафедра Ближнего Востока,  
бульв. Тараса Шевченко, Киев, 14, Украина, 01601,  
тел. 0674427427, e-mail: tmalenka@gmail.com*

Рассмотрено историю рецепции творчества персидского классика XIII столетия Саади Ширази во Франции в разные стилевые эпохи: в период классицизма, Просветительства, романтизма, модернизма. Проанализировано самые весомые переводы “Гулистана” на французский язык, а также особенности усвоения французскими писателями тем, идей, сюжетов, мотивов, образов “Гулистана”.

*Ключевые слова:* рецепция, переводы, образы, идеи.